

F R E D N I N G S V Æ R D I E R

VARTOV

VESTER KVARTER, KØBENHAVNS KOMMUNE

Besigtigelsesdato:	26.10.2016
Besigtiget af:	Thomas Fjelstrup Nielsen
Journalnummer:	2010-7.82.07/101-0001
Kommune:	Københavns Kommune
Adresse:	Farvergade 27 A-L og Løngangstræde 24
Betegnelse:	Vartov
Fredningsår:	1918. Udv. 1996.
Omfang:	<i>Bygningerne mod Farvergade, Vester Voldgade og Løngangsstræde (1724-54 af Johan Cornelius Krieger, ombygget og forhøjet 1855-60) samt tilbygningen til Løngangsstræde 24, beliggende i gårdens nordøstlige ende (1930 af Aage Rafn).</i>

BYGNINGSBESKRIVELSE

I fredningsbeskrivelsen er der ikke taget stilling til lovligheden af bygningsarbejder foretaget i ejendommen. Følgende dele af ejendommen er ikke besigtiget: Tagetagen i tilbygningen til Løngangsstræde 24 samt stueetagen og første sal i Løngangsstræde 24. Her skal bemærkes, at den bagerste del af Løngangsstræde 24 mod Rafns hjørnebygning ikke hører med til fredningen.

Ejendommen er et større kompleks, der består af bygninger mod Farvergade, Vester Voldgade og Løngangstræde samt en hjørnebygning, som afgrænser den indre gård mod øst. I Løngangstræde er Vartov Kirke en del af bygningskomplekset, ligesom den tilhørende mindre bygning i Løngangsstræde 24.

Ejendommen er grundmuret i røde tegl med hamborgfuger og granitsokkel, hvorover er heltage hængt med røde tegl. Bygningerne har en kælderetage, herover tre etager og endelig en tagetage. Der er to midtrisalitter mod Farvergade, en mod Vester Voldgade og en mod Løngangstræde, som alle er på tre fag med hjørnekvadere. Midtrisalitterne har gennemgående gavlkviste med skifertag og fire etager samt en tagetage. Mod Farvergade er 30 fag og to porte, heraf hovedindgangen i yderste risalit mod Vester Voldgade, mod Vester Voldgade er 15 fag og mod Løngangstræde er 17 fag med en indgangsdør med portal i risalitten. Her ud over er der kirken, som har to etager samt tagetage over fem fag med indgangsparti i det midterste, og et efterfølgende forhus i tre etager over høj kælder samt tagetage, som har tre fag med hoveddør mod kirken. Kirken har liséner mellem fagene og en midtrisalit med portal, hvorover er et blændingsfelt med indfatning og påskriften '1856.' Portalen har en bred sandstensindfatning, hvori er en ældre, tofløjet trefyldingsdør.

Herover er et rundbuet smedejernsvindue med blyindfattede, små ruder, sålbænk, og øverst er en cirkulær tavle med indskriften '1755', hvorom er bladværk og rocaille-former. Med undtagelse af kirkens stueetage har alle fag nyere, men traditionelt udførte, hvidmalede, småtopsprossede korspostvinduer med skifersålbænke og kraftige, pudsede eller murede forkrøppede indfatninger omkring. Der er ligeledes pudset eller muret indfatning omkring de to porte mod Farvergade. Gavlkvistene har hver et ældre oculusvindue, mens der i kirkens høje stueetage er ældre, rundbuede smedejernsvinduer med sandstensindfatninger. I den trefagede bygning øst for kirken er i kælderetagen brunmalede vinduer og fladbuede murstik. Der er nyere, men traditionelt udførte, brunmalede, trefløjede fyldingsporte mod Farvergade, mens alle tre døre mod Løngangstræde er nyere, men traditionelt udførte, brunmalede, tofløjede fyldingsdøre. Den østligste af disse har ældre overvindue. I Løngangstræde er omkring den vestlige dør en vinkelknækket portal med fordakning, blomsterranker og volutter samt en cirkulær tavle med indskrift på latin om hospitalet, der tidligere var til huse i bygningerne. I gavlkvistens fronton er et kronet skjold med Frederik den 4.'s monogram. Murfladerne krones alle af en retkantet hovedgesims, som ligeledes løber omkring gavlkvistenes frontoner. I tagfladerne er mod Farvergade seks heltagskviste med træflunker eller ruder og zinktag, mod Løngangsstræde er tre og mod gården 10. Der er ligeledes en del ældre, mindre tagvinduer, mens der i ejendommens østligste del er adskillige nyere, større tagvinduer. I de vestligste dele af ejendommen er 16 større, murede skorstenspiber med sokkel og krone, mens der øst for kirken er to.

Mod Farvergade har gårdsiden 25 fag, mod Vester Voldgade fem fag og mod Løngangsstræde 15 fag samt kirkens fem og et fag øst for kirken. Gårdsiden har samme udsmykning som gadesiden med forkrøppede vinduesindfatninger, gavlkviste med hjørnekvadre og en retkantet hovedgesims. Kirken har ligesom mod gaden fem store, rundbuede smedejernsvinduer, som her har rosa pudsede indfatninger og -sålbænke, hvorover er andensalens mindre vinduer af samme type som Vartovs resterende. Mod gården har gavlkvistene kun hjørnekvadre på fjerde sal, undtagen Farvergades østligste, hvor kvadrene går fra sokkel til gesims. Bygningskompleksets østligste ende er afgrænset af to bygninger. Den ene er en grundmuret bygning i røde tegl, som går fra bygningen øst for kirken, over tre fag mod øst, hvoraf det tredje fag fra Løngangsstræde samt et retvinklet knæk med et fag mod nord ikke hører under fredningen. Den anden er en hjørnebygning, som er grundmuret og pudset i to fag mod nord, heraf et fag har blændede vinduer, og seks fag mod øst, som forbinder bygningen med Farvergadelængen. Hjørnebygningen har hvidmalet sokkel. I længen mod Farvergade er en kældernedgang med nyere pladedør og to nyere, men traditionelt udførte, brunmalede, en- eller tofyldingsdøre, mens der mod Vester Voldgade er to, mod

Gadefacaden på Vartov Kirke.

Hjørnebygningen af Aage Rafn fra 1930.

Løngangsstræde tre samt en i bygningen øst for kirken og i hjørnebygningen er to kældernedgange, den ene uden dør og den anden med nyere pladedør. Den midterste dør mod Løngangsstræde har kvaderindfattet dør og trekantfronton. Soklen, hovedgesimsen og vinduerne samt indfatningerne er mod gården som mod gaden bortset fra, at kirkens vinduesindfatninger her er pudsede. Gavlkvisten mod Vester Voldgade har som den eneste tre oculusvinduer.

Portrummene mod Farvergade har belægning af chaussé- og bordursten, og der er i hver side en nyere, hvidmalet, tofløjet fyldingsdør. Det østligste portrum har nyere, pudsede overflader med grå sokkel, orangemalede vægge og hvidmalet loft. Det vestligste har granitsokkel og hvidmalet loft, mens væggene har rækker af marmorerede felter i rød og grøn samt en marmoreret stukantliste med tandsnit. Her er marmorerede dørindfatninger med pilastre og overstykke med indskrift om henholdsvis Vartovs historie og ofre under besættelsen.

Vartov bruges i dag til kontor, forskningscenter, børneinstitutioner og bolig samt selvfølgelig kirkelige aktiviteter og de hertil hørende funktioner. Med undtagelse af kirken og den tilstødende bygning i Løngangsstræde 24 har Vartov i det indre været genstand for mange ombygninger. Alligevel er der bevaret en grundplan, som i store træk mimer en ældre hospitalsindretning. Der er således i længerne mod Farvergade og Løngangsstræde korridorlange med mindre rum opdelt med lette skillevægge på et eller to fag. I Løngangsstræde er flere rum på tre fag, som benyttes til kontorer. Mod gaden i ejendommens ende mod Vester Voldgade er flere større lokaler på op til seks fag. Børneinstitutionerne har fået etableret køkken og badeværelser i større skala. Tagetagen bærer præg af nyere aptering og indretning med større lokaler og lette skillevægge. Midtrisalitternes tredje sal er benyttet til bolig med lejligheder eller kollegieværelser, ligesom risalitten mod Vester Voldgade har bolig på anden sal og dele af længen mod Løngangsstræde har kollegium.

Hjørnebygningen har i stueetagen mindre kontorer, mens der på første og anden sal er hver et mindre rum i hjørnefaget og ellers større lokaler brugt til kontor og bibliotek. Her er mod Løngangsstræde toiletfaciliteter og gang med adgang til den ufredede del af bygningskompleksets østlige længe med adresse i Løngangsstræde 24. Tagetagen er benyttet til lejlighed.

Løngangsstræde 24 har i stueetagen en gennemgående forstuegang og en toløbstrappe mod gården. Her er præstebolig på anden sal og tagetagen samt på anden sal menighedssal, kontorer og konfirmandstue. Tagetagen har adgang til et uudnyttet loft over menighedssalen. Kælderetagen i Vartov er gennemgående benyttet

til teknik og har betongulv og nyere overflader undtagen under kirken, hvor der er krybekælder. Under Vester Voldgades midtrisalit er en tilmuret gang til Københavns Rådhus.

Kirken har en klassisk basilicaform, dog uden apsis. Her er et fast alterparti med prædikestol i kirkens østlige ende, døbefont i den vestlige ende, fastmonterede bænkerækker med front mod prækestolen og pulpitur på enkle søjler og fyldingspaneler på kirkens første sal. Af oprindeligt og ældre interiør er: Pulpiturets paneler og søjler, det marmorerede alterbord, altertavlen med tilhørende arkitektoniske barokopbygning, maleri, reliefskårne dekorationer og senere tilkomne alterparti og prækestol, døbefonten samt stoleværket.

Vartov har 10 trapper uden et klart hierarki, heraf er en beliggende i den ufredede del af Løngangsstræde 24. Af de resterende ni trapper har syv gennemgående forstuegang. Med undtagelse af trappen mod hjørnet af Vester Voldgade og Løngangsstræde, som er fireløbet med stor, rektangulær durchsicht, er alle de besigtigede trapper toløbete. Trappen i Løngangsstræde 24 har ældre, indstemte trætrin, men herudover er de alle ældre, brede trapper med indstemte trin, linoleumsbelægning og et værn af rundstokke med en velproportioneret håndliste, som ender i en volutsvungen vangesnirkel.

Interiøret er generelt kendetegnet dels ved mange nyere overflader og bygningsdele, herunder pladelofter, linoleumsgulve, pladedøre og traditionelt udførte fyldingsdøre, og dels ved nogle oprindelige og ældre bygningsdele, -detaljer og overflader. Enkelte steder er ældre flise, parket, brædde- og plankegulve og en del steder er ældre fyldingsdøre med indstukne hængsler og tilhørende gerichter, ligesom der enkelte steder er oprindelige brystnings- og lysningspaneler, fuldt panelerede vægge mod gaden, stukkantlister, indbyggede skodder og énføjede fyldingsdøre med låsekasser, indstukne hængsler og tilhørende gerichter. Rafns hjørnebygning er kendetegnet ved ud over en enkelt ældre dør med indstukne hængsler og låsesystem udelukkende at have nyere overflader og bygningsdele. I Løngangsstræde 24 er en del ældre bræddegulve, branddøre af metal, ældre og enkelte oprindelige fyldingsdøre, ruder, vinduesdetaljer, bræddetbeklædte lyskasser samt simple stukrosetter og kantlister. Herudover er enkelte nyere, tofløjede fyldingsdøre med nybarokke gerichter og nyere brystningspaneler. Loftsetagen bærer præg af ældre inspektionspaneler og støbejernstagvinduer samt et fast undertag og ældre hængværkskonstruktion.

— BYGNINGSHISTORIE

København brændte i 1728. Efterfølgende skrev J. C. Krieger på kongelig befaling den første danske mønsterbog, hvor Krieger anbefalede gavlkviste, kvaderlisener, forkrøppede vinduesindfatninger og ophængte guirlander.

Vartov blev oprettet som hospital, det vil sige plejehus for fattige, syge og gamle, i 1607 i Hellerup. I 1630 flyttede hospitalet til Trianglen på Østerbro, hvor bygningen delvist blev lagt i ruiner under Københavns belejring i 1658-60. I 1666 blev hospitalet Vartov flyttet til Farvergaarden, som tidligere var et kongeligt tekstilfarveri og her lagde navn til Farvergade.

Fra 1722 begyndte man nedrivningen af den gamle bygning og opførelsen af de nuværende, som blev tegnet af J. C. Krieger. Kirken blev bygget i 1753-55, sandsynligvis efter tegning af Krieger. Kriegers Vartov var i to etager, men blev i 1856-60 forhøjet af arkitekten N. S. Nebelong. Her blev også kirken forhøjet, og trefagshuset øst herfor blev samtidig rejst. Den seneste tilbygning er hjørnebygningen i kompleksets østligste ende, som er fra 1930 af Aage Rafn.

Indtil 1934 fungerede Vartov som hospital. Herefter blev bygningerne overtaget af Københavns Kommune og overgik i 1947 til Kirkeligt Samfund, det nuværende Grundtvigsk Forum, som ejer bygningerne i dag.

N. F. S. Grundtvig var præst ved Vartov Kirke i perioden 1839-72.

— KILDER

Bramsen, Bo red.: København, før og nu – og aldrig, 1987

Langberg, Harald: Københavns gamle bydel, Foreningen til gamle bygningers bevaring, 1948

Langberg, Harald og Langkilde, Hans Erling: Dansk byggesæt omkring 1792 og 1942, Den almindelige Brandforsikring, 1942

Nationalmuseet: Danmarks Kirker, Bind 4, 1973-75

Nationalmuseet: Historiske huse i det gamle København, 1972

Stadsingeniørens Direktorat 1947: København fra bispetid til borgertid

Weilbachs Kunstnerleksikon. Red. Sys Hartmann m.fl. Forlagene Munksgaard og Rosinante, 1994-2000

— MILJØMÆSSIG VÆRDI

Ejendommens miljømæssige værdi knytter sig til Vartovs beliggenhed øst for Københavns Rådhus, hvor bygningskomplekset har bygninger i Farvergade, Vester Voldgade og Løngangsstræde. Hermed forbinder Vartov centrale strøg mellem rådhuset og den historiske bykerne, hvormed bygningskomplekset har en prominent position i bybilledet. Her står Vartov frem i kraft af sin særlige volumen, facadekomposition og materialeholdning. Bygningskomplekset bidrager hermed som et værdifuldt led i Københavns ældre bebyggelsesstruktur, der fastholder de historiske gaders karakterfulde skala og materialitet.

Til gårdsiden har bygningskomplekset miljømæssig værdi i kraft af sin særlige volumen, komposition og materialeholdning. Vartov danner her med sit konsekvente udtryk og materialer et helstøbt og unikt Københavnsk gårdmiljø.

— KULTURHISTORISK VÆRDI

Ejendommens kulturhistoriske værdi knytter sig overordnet til bygningerne som et velbevaret barokt kompleks, som er bygget i 1720'erne og senere udbygget i samme ånd. Barokken som arkitektonisk ideal vandt indpas under enevælden i anden halvdel af 1600-tallet og første halvdel af 1700-tallet. Selvom Kriegers idéer ikke blev bredt anvendt, blev hans mønsterbog om genopbygningen af det borgerlige byggeri efter Københavns brand i 1728 alligevel toneangivende for den danske senbaroks by-bebyggelser.

I det ydre ses de barokke træk i den grundmurede ejendom, hvor symmetrien er dominerende. Krieger opbyggede således facaden på den ældste del af Vartov i Farvergade med syv fag, midtrisalit, syv fag, midtrisalit, syv fag. Dernæst er Vester Voldgade og Løngangsstræde bygget til, hvor førstnævnte har givet tre ekstra fag på længden mod Farvergade. I de to senere længer er en lignende symmetri i den enkelte gedefacade. Facaderne er udsmykket med midtrisalitter, hjørnekvadre, gavlkviste og svære, forkrøpede vinduesindfatninger. Med undtagelse af risalitterne gentages dette facadeskema i gårdsidernes udsmykning, hvilket viser byggeriets officielle og repræsentative karakter. De småtopsprossede vinduer er ligeledes af kulturhistoriske værdi, idet rudernes mindre format lægger sig efter det oprindelige, ligesom de ældre oculusvinduer i gavlkvistene. Hertil kommer ejendommens teglhængte tage, skorstenspiber og tagkviste. Facadeudsmykningens elementer går igen i Kriegers mønsterbog, og Vartov-komplekset står derfor som et unikt eksempel på Kriegers tanker ført ud i livet af arkitekten selv. Hertil kommer den kulturhistoriske værdi ved dørindfatningen med

tilhørende dekoration i midtrisalitten mod Løngangsstræde, som viser den tidligere kirkes placering i 1725-55 og det vestlige portrum mod Farvergade med dets ældre marmorering i felter, stukkantliste med tandsnit og dørindfatninger med pilastre samt overstykke med indskrift om henholdsvis Vartovs historie og ofre under besættelsen. For Rafns hjørnebygning er der kulturhistorisk værdi ved proportioneringen og de pudsede murflader, som er holdt i en afdæmpet rosa farvetone, da disse elementer viser paralleller til Rafns radikale nyklassicisme.

I det ydre har Vartov Kirke kulturhistorisk værdi ved sin facadeudsmykning med liséner, midtrisalit, blændingsfelt, portal med sandstensindfatning samt den ældre, tofløjede trefyldingsdør. Hertil kommer de rundbuede smedejernsvinduer med sandstensindfatninger og risalittens tavle med indskrift, bladværk og rocaille-former.

I det indre er der kulturhistorisk værdi ved planløsningen, hvor byggeriets oprindelige funktion som hospital kan afspejles i korridorgangene og overvejende mindre rum. Det barokke bygningsideal ses i de bevarede dele af de oprindelige og ældre interiører, som derfor har stor kulturhistorisk værdi, idet de vidner om periodens udsmykningsideal og æstetiske præferencer. De bevarede oprindelige og ældre bygningsdele og –detaljer tæller adskillige døre med indstukne hængsler og tilhørende gerichter samt brystnings- og lysningspaneler, fuldt panelerede vægge mod gaden, stukkantlister, indbyggede skodder og låsekasser. Ejendommens trapper er ligeledes af kulturhistorisk værdi, da deres fine udformning og detaljer vidner om bygningernes offentlige og repræsentative karakter. Herudover er der kulturhistorisk værdi ved de tilbageværende spor af den tilmurede gang til Københavns Rådhus, da denne vidner om Vartovs historie som en del af den kommunale administration. Der er ligeledes kulturhistorisk værdi ved præsteboligens bevarede interiører med vinduesdetaljer, gulve, paneler og døre.

Af særlig kulturhistorisk værdi er det oprindelige og ældre interiør i Vartov Kirke, herunder: Det marmorerede alterbord, altertavlen fra 1728 med tilhørende arkitektoniske barokopbygning, maleri, reliefskârne dekorationer og senere tilkomne alterparti og prækestol, døbefonten af Christopher Borch fra 1858, som er opstillet til Grundtvigs 75 års fødselsdag, samt stoleværket fra 1858.

— ARKITEKTONISK VÆRDI

Den arkitektoniske værdi knytter sig i det ydre for både gade- og gårdside til den udpræget symmetriske facadekomposition, som er centreret omkring midtrisalitter og gennemgående gavlkviste. Hertil

bidrager hjørnekvadrene og det faste skema med tunge vinduesindfatninger i regulære bånd. De horisontale linjer i granitsoklen, vinduesrækkerne og disses tværposter samt hovedgesimsen kontrasteres af den vertikale orientering af risalitterne og gavlkvistene. Hertil kommer den taktfaste vinduessætning, der i høj grad bidrager til ejendommens velafbalancerede, værdige og rolige fremtræden.

I Rafns hjørnebygning giver vinduesbåndene en udpræget horisontal, rolig og dermed klassicistisk effekt, da de sidder tættere og indfatningerne er smallere end i det resterende bygningskompleks. Der er ligeledes arkitektonisk værdi ved kirkens facade med dens symmetri omkring portalen, de roligt opadstræbende vinduer samt vinduesindfatningernes indramning og følgende iscenesættelse af lyset som betydningsbærende i kirkens indre.

I det indre knytter der sig arkitektonisk værdi til de bevarede snedkerdetaljer som gulv, paneler og døre samt de fint udformede trapperum og de her stedvise flisegulve. I Vartov Kirke er der arkitektonisk værdi ved langkirkens pulpitur, profilerede bjælker herover samt stolerække, hvis linjer guider beskuerens øje mod Kristusfiguren i alterets maleri under prækestolen. Hertil kommer alterets arkitektoniske og rumskabende iscenesættelse af alterbordet og dermed liturgien. Der er ligeledes arkitektonisk værdi ved kirkerummets store vinduer og lysninger, som skaber rammen omkring kirkehandlingen og understreger hermed lysets praktiske og symbolske rolle i kirken.

— BÆRENDE FREDNINGSVÆRDIER

I ejendommens ydre knytter de bærende fredningsværdier sig til de grundmurede, barokke bygninger mod Farvergade, Vester Voldgade og Løngangsstræde samt Rafns senere tilkomne hjørnebygning i gården. Desuden til facadens tidstypiske udsmykning med samtlige detaljer, herunder soklen og hovedgesimsen, vinduesindfatninger, midtrisalitter, hjørnekvadre og gavlkviste. Hertil kommer alle ejendommens skorstenspiber, gavlkvistenes ældre oculusvinduer, de småtopsprossede vinduer, sandstensudsmykningen på midtrisalitten mod Løngangsstræde, udsmykning og udformning af det vestlige portrum mod Farvergade og i særdeleshed gårdsidens lignende brug af gadesidens skema. Der er yderligere bærende fredningsværdier ved Rafns hjørnebygning med dens pudsede murværk og fine fortolkning af Kriegers skema samt Vartov Kirkes udsmykning med liséner, midtrisalit, portal med sandstensdekoration, blændingsfelt, hovedgesims, vinduer og diverse indfatninger samt portalens tofløjede fyldingsdør. Endelig kommer den traditionelle materialeholdning.

I ejendommens indre knytter de bærende fredningsværdier sig til de bevarede dele af den oprindelige og ældre planløsning samt rumfordeling med korridor gang og mindre rum. Hertil kommer de oprindelige og ældre bygningsdele og –detaljer, herunder døre med indstukne hængsler og tilhørende gerichter, flise-, parket-, brædde- og plankegulve, brystnings- og lysningspaneler, fuldt panelerede vægge mod gaden, stukkantlister, indbyggede skodder og låsekasser. Der er ligeledes bærende fredningsværdier ved ejendommens trapper med deres hele udformning og detaljer samt Vartov Kirkes oprindelige og ældre interiør, herunder: Det marmorerede alterbord, altertavlen med tilhørende arkitektoniske barokopbygning, maleri, reliefskårne dekorationer og senere tilkomne alterparti og prækestol, døbefonten og stoleværket. Endelig kommer den traditionelle materialeholdning.

— ANBEFALINGER

Ingen angivet.